

Наталія Дічек – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу історії та філософії освіти Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: історія української та зарубіжного освіти, методологія історико-педагогічних досліджень, педагогічна персоналістика, зарубіжне макаренкознавство, питання філософії освіти.

✉ n.p.dichek@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2185-3630>

УДК 373.3/.5.014(477)"2007/2010"

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-149-164>

ПОЛІТИКА МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ У ШКІЛЬНІЙ ГАЛУЗІ (2007–2010 РР.): ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ

У статті запропоновано авторську версію ретроспективного аналізу діяльності Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) щодо модернізації

загальної середньої освіти у 2007–2010 рр., коли міністром був Іван Вакарчук. Його освітньо-політичний доробок у цій царині вперше став предметом історико-педагогічного вивчення. Діяльність МОН розглядаємо як віддзеркалення державної політики України. Ця стаття – хронологічне продовження попередніх досліджень державної освітньої політики України у часи незалежності. Ключові методи дослідження – історіографічний і контекстуальний аналіз законодавчих, документальних, наукових, публіцистичних джерел, системний підхід, метод порівняння, що дало змогу цілісно відобразити стратегічні і тактичні політико-освітні заходи щодо розбудови української середньої загальноосвітньої школи у зазначений період.

З'ясовано, що, хронікально-аналітична реконструкція діяльності і відомства, і його очільника у сув'язі суспільно-історичних подій дає підстави для схарактеризування роботи міністра-Вакарчука як такої, що зберігала наступність між починаннями попередників і генерувала власні модернізаційні проекти. Водночас діяч беззастережно продовжував стратегію націєтворення і європоцентричного розвитку середньої школи, поглиблюючи реформи з реалізації та вдосконалення зовнішнього незалежного оцінювання випускників і переходу на демократичну процедуру зарахування результатів їхніх тестів як вступних іспитів до закладів вищої освіти; на законодавчому рівні впровадив українську мову як єдину для тестування освітніх досягнень випускників, що істотно сприяло мотивації її вивчення і розширенню функціонування; розпочав «радикальне реформування» навчання предметів фізико-математичного і природничого циклу в середній школі, а також модернізацію змісту шкільних підручників.

Узагальнюючи здобутки Вакарчука-міністра, найважливішим аспектом освітньої політики у галузі середньої освіти вважаємо нормативно-законодавче утвердження її україноцентричності. Сповідуючи ідею розбудови української держави-нації, він реалізовував принципи етнічної єдності засобами шкільної освіти.

Ключові слова: Міністерство освіти і науки України, Іван Вакарчук, державна освітня політика, середня загальноосвітня школа, націєтворення, шкільні реформи, модернізація, євроінтеграція.

Досліджуючи у проблемно-хронологічному вимірі історію державної політики незалежної України щодо функціонування середньої загальноосвітньої школи, вважаємо доцільним системно аналізувати діяльність Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) і як провідника державної політики у гуманітарній сфері, і як генератора стратегічних й тактичних реформ у шкільній галузі. Одним із дослідницьких підходів вибрано хронологічне розкриття такої діяльності на підставі аналізу ідей та практичних кроків міністрів освіти України, що розглядаємо як персоналізований чинник зрушень в освітній сфері, основи яких лежать на положеннях класичної концепції американського соціопсихолога М.Б. Сміта (Сміт (Smith), 1968) про взаємозв'язок особистісних якостей лідера та професійного середовища, у якому він діє, про вміння ефективного лідера інтегрувати суспільні очікування, динамічно взаємодіяти з політичним (у нашому випадку – освітньо-політичним) контекстом, де реалізуються стратегічні і тактичні задуми.

Історіографічний аналіз джерел, присвячених висвітленню й критиці різних аспектів освітньої політики України у новітній час незалежного державного буття, дає підстави констатувати, що вже нагромаджено вагомий масив таких публікацій. Серед найближчих у часі – дослідження трансформації державної політики у сфері вищої освіти (М. Ажажа (2019), В. Бобрицька (2015; 2016), С. Вавренюк (2021), Н. Губерська (2015), У. Парпан (2018), Я. Тицька (2018), В. Філіпова (2020); державного управління реформуванням освітньої сфери (Л. Грень (2019), К. Ільченко (2020), Н. Назар (2020), Н. Шульга (2017; 2020); вивчення шляхів освітньої євроінтеграції (В. Лебедев (2017), І. Хомишин (2019), Л. Наливайко (2015), І. Колодій (2015). Докладно репрезентовано питання законодавчого забезпечення й адміністративно-правового регулювання освітньої галузі (О. Кудрейко (2015), М. Легенький (2018), К. Пивоварська (2016), В. Теменецький (2017), теоретико-методологічні обґрунтування дослідження сучасної державної освітньої політики (Л. Гриневич (2015), В. Кулик (2018), Н. Ногас (2020), І. Семенець-Орлова (2018), Н. Шульга (2018). Можна також стверджувати, що значний інтерес українських дослідників до обговорення освітньої політики цілком узгоджується й з сучасною міжнародною тенденцією до збільшення останнім часом кількості публікацій на таку тематику, про що свідчить, наприклад, їх розлогий огляд Н. Д. Джі (Jie, 2016), або студія П. Бюрч (Burch, 2017), в якій обґрунтовано не лише зростання кількості досліджень, а й превалювання публікацій у руслі системного аналізу формувального впливу макродинамічних процесів на мікродинамічні (Burch, 2017, p.84).

Щодо тематики українських студій з проблеми державної освітньої політики, то досі мало-відрефлексовано залишається діяльність МОН України з формування та реалізації державної політики щодо оновлення відповідно до змінюваних соціально-економічних вимог (або модернізації) шкільної освіти. Отже, мета статті – історико-ретроспективна реконструкція державної освітньої політики незалежної України в шкільній галузі у діяльності МОН України (2007–2010 рр.) у термінах реформи/модернізації/контрреформи.

У своїх попередніх публікаціях у хронологічній послідовності й на основі процедури контекстуалізації історичних подій у координатах часу і простору (Репіна, 2020) уже висвітлили здобутки і прорахунки у реформуванні української школи як наслідки реалізації освітньої політики очільників МОН України – міністрів, які керували у 1990–2007 рр. (Дічек, 2019; Дічек, 2020–1; Дічек, 2020–2; Дічек 2020–3). Завдяки цьому, ґрунтуючись на аналізі державних документів, наукових і публіцистичних джерел, було одержано узагальнене систематизоване знання, що дало вірогідні підстави для характеристики діяльності міністрів або як реформаторської (І. Зязюн (1990–1992), П. Таланчук (1992–1994), В. Кремень (1999–2005), або як виважено-послідовної, за якої зберігалася наступність між починаннями попередників і проєктами певного державного діяча у період його каденції (В. Зайчук (1999), С. Ніколаєнко (2005–2007), або й частково контрреформаторської (М. Згуровський (1994–1999). Контрреформи у сенсі заходів з відміни вже розпочатих реформованих ініціатив (Березівська, 2008, с. 19–21) розглядаємо у контексті врахування сукупності політико-ідеологічних та економічних чинників, що спричинювали «зворотні» кроки влади. Діяльність міністрів МОН України характеризуємо також у термінах реформування як стратегії змін у шкільній політиці держави, а також модернізації

школи як продукування й реалізації концептуально нових тактичних завдань, спрямованих на виконання стратегічних задумів (Сисоєва, 2013).

Відповідно до типу дослідження провідним методом є історіографічний і контекстуальний аналіз цілеспрямовано дібраних законодавчих, документальних, наукових, соціологічних джерел з теми у сув'язі з їх системним аналізом та синтезом на цій основі авторських міркувань. Розгляд стратегічних освітніх цілей держави і тактико-стратегічних заходів МОН України з їх реалізації у певний відтинок історичного часу підпорядковано реалізації принципу каузальності, що уможливило визначення стійких і швидкозмінних реформаційних процесів, ефективних/неефективних проєктів і програм. Інструментом інтерпретації змін в освітній політиці також є метод порівняння.

Джерельний аналіз показав, що практично недослідженою в історико-ретроспективному вимірі залишається діяльність міністра освіти Івана Вакарчука (1947–2020), який очолював МОН з кінця 2007 р. по березень 2010 р. Спробуємо довести, що період його керування МОН України залишився в історії освіти незалежної України як період одночасного й започаткування реформ, й дотримання наступності у реалізації стратегій, згенерованих у 2000-х роках таким міністром-реформатором, як В. Кремень, у часи якого: по-перше, (і найістотніше), розпочали перехід (реформа) української шкільної освіти на новий зміст і 12-річний термін навчання; по-друге, вперше розробили і ввели у шкільну практику національні курикулуми початкової (2001) і середньої загальної освіти (2004); по-третє, активізували роботу педагогічних працівників з інформатизації освітньої сфери і комп'ютеризації шкіл (особливо – сільських); по-четверте, здійснили практичні кроки з реалізації європейського принципу забезпечення рівного доступу до освіти (програма «Шкільний автобус»), хоча нестача коштів на початку 2000-х років гальмувала цей процес; по-п'яте, відновили впровадження у шкільну практику зовнішнього незалежного оцінювання знань (ЗНО) випускників середніх загальноосвітніх закладів (Дічек, 2020–4). З приводу ЗНО вважаємо необхідним нагадати, що вперше на державному рівні це нововведення ініціювали ще 1993 р. за міністра освіти П. Таланчука¹, але внаслідок загальної економічної кризи в Україні, що наростала у 1990-ті роки, і браку коштів на фінансування освітньої галузі експеримент із введення ЗНО згорнули. (Зауважимо, що у сучасній «Історичній довідці про ЗНО» Центру міжнародних проєктів НДІ прикладних інформаційних технологій (Істор. довідка, 2021) зовсім не згадано про перший досвід ЗНО у 1990-ті роки).

1) За керівництва освітньою галуззю П. Таланчука відбулися принципово важливі зрушення, спрямовані на розбудову національно орієнтованої освіти, а також зміни, прямо чи опосередковано пов'язані з посиленням процесів гуманізації освіти. До кардинальних освітніх інновацій (реформи), відносимо, по-перше, проголошення й започаткування 1993 р. експерименту з прийому молоді на перший курс вищих навчальних закладів за результатами тестування за 60-бальною шкалою оцінювання (Інф. зб., 1993. № 18, с. 3–5). Експериментом було охоплено 300000 випускників середніх шкіл України (Інф. зб., 1993. № 14, с. 28–29). Його результати підтвердили «цілковиту придатність і досить високу ефективність тестування як методу контролю знань учнів» (там само, с. 29), тому 1994 р. колегія МОН України затвердила Положення про порядок проведення тестування із загальноосвітніх дисциплін, яке замінювало випускні іспити (Інф. зб., 1994, № 8.). Таке нововведення, хоча й не було ретельно підготовлено для впровадження, а головне – не мало відповідного державного фінансового забезпечення, відіграло позитивну роль і як спроба практичної гуманізації шкільного навчання, посилення індивідуального підходу до учнів, і як революційна спроба введення змін в освітню галузь у напрямі її демократизації. Внаслідок нестачі державних бюджетних коштів наступник П. Таланчука міністр освіти України М. Згуровський вже 1995 р. скасував тестування у випускних класах середніх загальноосвітніх шкіл (Про затвердження Умов..., 1995). А наступник М. Згуровського міністр освіти В. Кремень у 2000 р. знову підняв питання про проведення тестування й у 2002–2004 р. у кількох школах розпочали апробувати тестування як оцінювання здобутих учнями знань (Інф. зб., 2002, № 8–9). Згодом, у 2005–2007 рр., у доопрацьованому й трансформованому вигляді впровадження такого тестового оцінювання навчальних досягнень щорічно розширювалася, набувався досвід його організації і проведення.

Щоб згадати суспільно-історичне тло перебігу освітніх подій у 1990-і роки, наведемо міркування академіка В. Кременя, який писав у 1999 р., що стан освіти у той час визначався двома взаємозв'язаними чинниками: перехідним періодом, у якому знаходилося українське суспільство, і системною кризою, яка охопила його (Кремень, 1999). І якщо перший чинник спонукав до творення нових форм, методів і засобів навчання, то другий, а насамперед фінансова скрута, узагальнив він, гальмував розквіт нововведень у царині освіти (Кремень, 1999, с. 10).

Переходячи до аналізу діяльності МОН за І. Вакарчука, наголосимо, що у руслі перелічених вище освітніх нововведень у шкільній освіті України було продовжено практично кожен із цих напрямів реформ. Так, з метою інтенсифікувати інформатизацію та комп'ютеризацію шкільного навчання було розширено Всеукраїнські експерименти з навчання вчителів ефективного використання ІКТ у навчальному процесі загальноосвітніх навчальних закладів (далі – ЗНЗ) (Інф. зб., 2008, № 10–11), продовжено апробацію електронних засобів навчального призначення і стимулювання авторів до їх розроблення (Інф. зб., 2008, № 19–21); продовжено реалізацію програми «Шкільний автобус» (Інф. зб., 2009, № 16–18); модернізовано Концепцію профільного навчання в старшій школі (Інф. зб., 2008, № 16–17) і розроблено (та схвалено) Галузеву програму впровадження в середній школі профільного навчання у 2008–2010 рр. (Інф. зб., 2009, № 11–12), яке мало на меті поглибити втілення в життя парадигми особистісно орієнтованої освіти для кожного школяра, проголошеної ключовою стратегією державної освітньої політики ще у 1990-і роки (Дічек, 2019; 2020–1).

Окремо звернемо увагу на діяльність МОН України (2008–2009 рр.) з *остаточного* впровадження в усіх ЗНЗ України ЗНО випускників та вдосконалення процедури його проведення. Це реформаційне нововведення мало не лише забезпечити молоді прозору можливість вступу до закладів вищої освіти за його результатами (без складання вступних іспитів) (Інф. зб., 2008, № 34–35), а й надавати владі неупереджений критичний матеріал щодо рівня підготовки школярів, визначати слабкі місця у навчальній роботі середньої школи, тобто здійснювати моніторинг і контроль якості освіти.

Згідно з офіційним звітом про проведення ЗНО знань випускників ЗНЗ, у 2009 р. вже «вдруге проведено **всеохопне**» ЗНО: «Цей масштабний прорив відбувся завдяки зусиллям багатьох людей, які прагнуть бачити Україну в стандартах європейської цивілізації та ставлять перед собою головну мету – рівний доступ до вищої освіти. Справедливе оцінювання знань випускників – це важлива складова піднесення якості української освіти до європейського та світового рівнів» (Офіц. звіт..., 2009). Наголосимо, що на самому початку свого керівництва МОН України І. Вакарчук ініціював (Про зовнішнє незалежне..., 2007) визначення української мови як єдиної, якою учні можуть скласти ЗНО. Дітям, які навчалися мовами національних меншин (російською, польською, угорською, кримськотатарською, молдовською, румунською), пропонувалося використовувати короткі словнички з перекладами термінів українською мовою (Історична довідка, 2021).

І хоча під тиском політичних опонентів, які апелювали до негативних настроїв представників національних меншин (особливо росіян та угорців України, а в Криму сталися масові протести), І. Вакарчук змушений був піти на певні поступки щодо продовження у 2008–2009 рр. можливості випускникам складати ЗНО мовою, якою вони навчалися у школі (тести було перекладено відповідними мовами) (Офіційний звіт..., 2009, с. 13), у лютому інтерв'ю журналісту видання «Зеркало тижня» міністр пояснив закиди опонентів щодо низької якості процедур і завдань ЗНО тим, що школярі «погано володіють державною мовою», а «вивчення української мови у школах з навчанням мовами національних меншин нерідко є імітацією» (Вакарчук, 2008, лютий). Серед причин такого становища І. Вакарчук виокремив «неналежний рівень підготовки педагогів, не досить якісні підручники, просто небажання якісно організувати навчальний процес» (Вакарчук, 2008, лютий), а також відсутність в учнів мотивації до вивчення державної мови, яку, на його переконання, тестування долає. Проблема із якістю вивчення української мови у школах з навчанням мовами меншин спонукала МОН до розроблення і прийняття Галузевої програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки (Про затвердження Галузевої програ-

ми...», 2008), де основним завданням визнали «зміцнення статусу української мови; розширення її функціонування» (Вакарчук, 2008, лютий).

Звертаючи увагу на те, що, наприклад, на Закарпатті, де функціонують школи з угорською, румунською мовами навчання, є проблеми (точніше – їх відсутність) з підручниками з української мови, І. Вакарчук апелював до Конституції України, якою стверджується, що єдина державна мова – українська і, щоб мотивувати дітей, потрібно робити конкретні кроки, створити умови, а «не декларативно заявляти всьому світові, що ми всі вивчаємо державну мову» (Вакарчук, 2008, лютий).

Для забезпечення проведення всеохопного ЗНО навчальних досягнень випускників шкіл МОН України видало низку наказів: від 03.09.2008 р. № 804 «Про зовнішнє незалежне оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів України в 2009 році»; від 02.10.2008 р. № 898 «Про затвердження календарного плану зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів України в 2009 році»; від 18.02.2009 р. № 133 «Про затвердження нормативно-правових актів щодо проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти в 2009 році» (Про затвердження нормативно..., 2009), які окреслювали і регламентували основні положення щодо організації ЗНО. На виконання положень цих документів Український центр оцінювання якості освіти (далі – УЦОЯО, створений 2005 р.) видав накази, якими затверджувалися порядок реєстрації учасників ЗНО, порядок створення пунктів тестування та вимоги до них, технологічні картки персоналу пункту тестування, порядок визначення результатів зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів системи загальної середньої освіти, положення про екзаменаційну комісію УЦОЯО, інструкцію про проведення перевірки відкритих завдань тестів з навчальних предметів (Офіц. звіт..., 2009, с. 14–15).

Якщо 2007 р. до організації та проведення ЗНО серед 40000 випускників, які виявили бажання взяти у ньому участь, було підготовлено 7000 вчителів (Ніколаєнко, 2006, вересень), то 2009 р. – 12266 осіб, серед яких: інструктори – 6791, старші інструктори – 4345, відповідальні за пункт тестування – 385, помічники відповідальних – 169, уповноважені особи – 576. Загалом було залучено 213905 педагогічних і науково-педагогічних працівників (Офіц. звіт..., 2009, с. 20). Підготовку таких кадрів здійснювали фахівці регіональних центрів оцінювання якості освіти спільно з науково-педагогічними працівниками обласних (міських) інститутів післядипломної педагогічної освіти за сприянням управлінь (відділів) освіти і науки.

Важливим досягненням керівництва міністерства вважаємо розроблення законодавчого впровадження громадського спостереження ЗНО, що вагомо розширило його демократизацію. Зокрема, згідно з наказом МОН (Про спостерігачів від вищих..., 2009), за організацією та проведенням тестування спостерігали 5000 представників українських вишів. А на думку авторів офіційного звіту про проведення ЗНО, «виняткову роль під час проведення всеохопного тестування в 2008–2009 роках» (Офіц. звіт..., 2009, с. 23–24) відіграло громадське спостереження, організоване Комітетом виборців України, Громадянською мережею «ОПОРА», Центром тестових технологій та моніторингу якості освіти за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», Програми UNITER. Згадані громадські осередки забезпечили діяльність 11000 своїх представників на всіх етапах проведення ЗНО. У спостереженні за ходом тестування взяло участь також 200 акредитованих представників центральних і регіональних засобів масової інформації (Офіц. звіт..., 2009, с. 23–24).

У висновках про результати проведення ЗНО зазначено, що воно пройшло «на засадах максимальної відкритості», що аргументували високим рівнем інформованості екзаменованих та інших зацікавлених сторін; постійним висвітленням кампанії зовнішнього оцінювання в засобах масової інформації; активним громадським спостереженням за всіма складовими технологічного процесу підготовки, проведення, визначення результатів зовнішнього оцінювання; постійним зворотним зв'язком між особами, які складали тести, та інституціями, що проводили тестування (Офіц. звіт..., 2009, с. 317).

За точки зору організаторів ЗНО (Офіц. звіт..., 2009, с. 13), не зважаючи на політичні дискусії довкола ЗНО (мовне питання, відмова від переважної більшості категорій випускників минулих років), «переважна більшість населення України, за даними соціологічних досліджень, висловила свої позитивні оцінки щодо його запровадження», що сприяло «зростанню рівня довіри суспільства» до цього складника реформи. Однак, згідно із сучасними даними масових опитувань, проведених Інститутом соціальної і політичної психології НАПН України, на запитання «Як Ви ставитеся до запровадження в Україні ЗНО знань випускників загальноосвітньої школи у формі тестування?», ще й 2018 р. лише трохи більше половини опитаних (56,6%) оцінювали ЗНО однозначно позитивно (Слюсаревський, 2019, с. 130).

У цілому можна висувати, що саме на каденцію І. Вакарчука припало остаточне завершальне узasadнення такого важливого складника реформування діяльності середньої загальноосвітньої школи як ЗНО, хоча варто пам'ятати, що цьому передувало понад 15 років експериментів і пошуків¹. Також можемо стверджувати, що, як досвідчений керівник у сфері вищої освіти (І. Вакарчук тривалий час очолював Львівський університет імені І. Франка), ЗНО на основі тестування міністр розглядав не стільки як реформування середньої освіти, скільки як демократизацію вступу до закладів вищої освіти. В одному зі своїх виступів він підкреслив: «У нас була головна мета – провести через тестування вступну кампанію цього року» (Міносвіти змінить..., 2008).

На думку тогочасного очільника УЦОЯО І. Лікарчука проведення ЗНО 2009 р. «стало важливою подією в суспільно-політичному житті української держави. Українська освітня система ще раз підтвердила наявність у ній потужного потенціалу для розвитку та оновлення, зміни застарілих парадигм та підходів, проведення системних реформ, першою і значущою серед яких стало запровадження зовнішнього оцінювання» (Офіц. звіт..., 2009, с. 317). Зі своєї точки зору схильні все ж тлумачити це нововведення не як самостійну реформу, а як складник реформування української загальноосвітньої школи (Дічек, 2020–2) у напрямі її приєднання до європейських зразків побудови освітнього процесу на засадах демократії, особистісно й водночас національно орієнтованої середньої освіти, що було проголошено у таких програмових державних документах, як Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993), Національна доктрина розвитку освіти «Україна у ХХІ столітті» (2000).

До нового стратегічного напрямку освітніх змін за Вакарчука-міністра відносимо й започаткування реалізації інклюзивного навчання у ЗНЗ України, яке означало оновлення підходів до навчання і соціалізації дітей з особливостями розвитку, хоча сама ідея про доцільність включення таких дітей у навчально-виховний процес загальноосвітніх шкіл була «кинута» у простір освітніх ідей ще В. Кременем (Кремень, 2002, с. 16). А в 2009 р. вирішувати питання інклюзивної освіти почали на рівні рішень і документів МОН. Уже тоді розробили і затвердили План дій щодо запровадження інклюзивного навчання у ЗНЗ на 2009–2012 рр. (Інф. зб., 2008, № 21). У школах для дітей з вадами слуху ввели новий навчальний предмет «Українська жестова мова» (Інф. зб., 2009, № 30).

У документах МОН за 2009 р. інклюзивне навчання визначали не як альтернативу спеціальній освіті, а лише як спосіб значно розширити можливості спеціальної освіти, тому актуальною турботою визнавали організацію «своєчасного системного психолого-педагогічного супроводу учнів з порушеннями розвитку» (Інф. зб., 2008, № 21, с. 5). Метою інклюзивної освіти проголосувалася «реалізація державної політики щодо формування нової філософії ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку, забезпечення їхніх конституційних прав і державних гарантій на здобуття якісної освіти, здійснення комплексної реабілітації <...>, втілення міжна-

1) Додамо, що вже 2007 р. ЗНО, проведене у школах Києва, Харкова, Львова, охопило понад 116000 випускників (Ніколаєнко, 2007). Коментуючи результати його проведення, тогочасний міністр освіти С. Ніколаєнко офіційно повідомив, що з наступного навчального року (тобто з 2008 р.) усі випускники шкіл України проходять ЗНО з 5 основних предметів: української мови, історії України, математики, фізики, хімії і біології (Ніколаєнко, 2007).

родної практики збільшення кількості ЗНЗ з інклюзивною освітою, готових до надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами» (Інф. зб., 2008, № 21, с. 5).

Серед модернізаційних аспектів діяльності міністра І. Вакарчука відмітимо масштабне продовження такого зніційованого ще 2005 р. безпосереднім попередником, міністром С. Ніколаєнком проведення конкурсу моделей «Шкіл сприяння здоров'ю учнів» (Інф. зб., 2008, № 1–3), що відображало приєднання України до міжнародного проекту «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю» (Калужна, 2010); також розширилося впровадження фізкультурно-оздоровчого патріотичного комплексу для школярів України «Козацький гарт», розробленого на виконання міжгалузевої комплексної державної програми «Здоров'я нації» (2002) й оприлюдненого ще 2005 р. (Про впровадження фізкультурно-..., 2005). Цей комплекс складався з двох частин: перша – комплекс тестування учнів «Крок до здоров'я» (для моніторингу стану їхнього фізичного здоров'я), друга – фізкультурно-оздоровчий патріотичний фестиваль школярів України «Нащадки козацької слави» (Інф. зб., 2005, № 34–36, с. 50). Змагання проводили у 4 тури – від загальношкільного, районного, обласного рівнів до всеукраїнського. Мета комплексу полягала у наданні шкільній освіті «державно-національної спрямованості» (Інф. зб., 2005, № 34–36, с. 51), прагненні домогтися «докорінного поліпшення виховної роботи з дітьми, учнівською та студентською молоддю на основі традицій і звичаїв українського народу, вивчення його історичної та культурної спадщини, формування у підростаючого покоління високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків» (Про невідкладні заходи..., 2005).

Однак на 2007–2008 рр. припало істотне почастишення в українських школах трагічних випадків на уроках фізкультури (Писанська, 2009; Хохлова, 2010), фіксували зниження рівня здоров'я школярів і студентів (Пелешенко, 2013; Хохлова, 2010). Тому увиразнилася необхідність реформувати систему фізичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. І на спільній колегії МОН України, Міністерства охорони здоров'я і Міністерства сім'ї, молоді і спорту України (листопад 2008 р.) прийняли рішення про доцільність спільного розроблення нового Положення про фізкультурно-оздоровчий комплекс тестування учнів та студентської молоді «Крок до здоров'я», який мав стати «програмною і нормативною основою системи фізичного виховання школярів України» і сприяти формуванню здорового способу життя, підвищенню соціальної активності і зміцнення здоров'я школярів, залученню їх до фізичної культури як складової частини загальнолюдської культури» (Інф. зб., 2005, № 34–35). До положення мали розробити методичні рекомендації щодо забезпечення рухової активності учнів і студентів у навчальний та позаурочний час. У зв'язку із зазначеними обставинами скасували навчальну програму «Фізична культура» для 5–12-х класів (затверджену 2005 р.) і поновили викладання предмета «Основи здоров'я та фізична культура» за програмою 2001 р. (Хохлова, 2010).

Проте, як свідчать факти, утворена для модернізації тестів стану фізичного здоров'я учнівської молоді (складених ще 2003–2004 рр.) міжвідомча робоча група програму не розробила, і станом на 3 серпня 2011 р. комплекс тестів «Крок до здоров'я» не запровадили, тому цю групу постановою Кабміну України (2011) ліквідували (Про ліквідацію міжвідомчої групи..., 2011).

Водночас ознайомлення з Інтернет-даними (інформаційні повідомлення, звіти окремих ЗНЗ України (Інтернет-відомості, 2013–2021), публікаціями дослідників (Пелешенко, 2013; Хохлова, 2010) засвідчує, що оприлюднена 2005 р. ідея про проведення фізкультурно-оздоровчих заходів «Козацький гарт», комплексу тестування школярів «Крок до здоров'я» знайшла відгук серед освітян і продовжувала реалізовуватися. Наприклад, у статті Т. Чиженок і О. Берест наведено дані про результати тестування учнів 16–17 років за згаданим комплексом, які дали авторам підстави висувати, що показники обсягу тієїжневої рухової активності дівчат і юнаків зазначеного віку відповідали низькому рівню; рівень їхніх спеціальних знань за норми 9 балів сягав лише 8 балів; найбільший відсоток виконання тестів з фізичної підготовленості у дівчат становив 3, у юнаків – 7; небезпечний рівень здоров'я спостерігався у 21% юнаків і 58% дівчат (Чиженок, 2009).

3-поміж інших тактичних освітніх новацій у діяльності МОН України за І. Вакарчука набули розгортання «зони інноваційної діяльності щодо художньо-естетичного розвитку дітей

та молоді» завдяки розширенню поетапного залучення все більшої кількості українських ЗНЗ різних типів і форм власності до вже розпочатої 2005 р. у каденцію С. Ніколаєнка (Дічек, 2020–1) спільно з науковцями НАПН України науково-дослідної та експериментальної роботи «Художньо-естетична освіта і виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі впровадження інтегрованих курсів» (Інф. зб., 2008, № 1–3). Зокрема у наказі МОН від 28.10.2008 № 983 зазначено необхідність створення цілісної моделі художньо-естетичної освіти та виховання в ЗНЗ України, мета якої мала полягати у трансформації художньо-естетичне виховання учнів з процесу набуття художніх знань і вмій на універсальний засіб особистісного розвитку школярів на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів (Інф. зб., 2008, № 34–35, с. 61–63).

До тактичних новаторських починань у діяльності МОН відносимо й розроблення програми дій з упровадження допрофільної підготовки учнів ЗНЗ (Інф. зб., 2008, № 18), навчально-методичних комплектів курсів за вибором, факультативів фізико-математичного циклу для допрофільної підготовки та профільного навчання, що розглядаємо як практичне поглиблення розбудови профільної школи.

Варто виокремити й підвищену увагу Вакарчука-міністра до визрілої на той час проблеми якості фізико-математичної та природничої освіти, що корелювалося й з наростанням викликів світової глобалізації й відповідно необхідністю посилення конкурентоспроможності українських учнів – майбутніх учасників ринку праці. Але в Україні спостерігалось погіршення стану фізико-математичної та природничої освіти (Вакарчук, 2009). На слуханнях у Верховній Раді України (17.06.2009 р.), окреслюючи Стратегію інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів, І. Вакарчук наголосив: «Справжній інноваційний розвиток неможливий без радикального покращення вивчення дисциплін фізико-математичного і природничого циклу в середній та вищій школі. Водночас, погіршення якості викладання фізики та математики, скорочення, а то й зникнення курсу фундаментальної фізики вже й у технічних університетах значною мірою призвели до втрати суспільного престижу цих основоположних наук, що може мати згубні наслідки для інноваційного розвитку країни» (Вакарчук, 2009).

Фактично, ще 2008 р. МОН розпочало «радикальну реформу» з метою поліпшення функціонування зазначених освітніх галузей. Оскільки І. Вакарчук сам був успішним ученим-фізиком, тривалий час очолював Львівський університет імені І. Франка, займався викладацькою діяльністю, то його фаховий інтерес до цієї предметної сфери середньої і вищої освіти був цілком природним. 2008 р. і 2009 р. він ініціював проведення всеукраїнських нарад, де обговорювали тогочасний стан фізико-математичної та природничої освіти і науки, тенденцій та перспектив їх розвитку (Вакарчук, 2009). За результатами цих дискусій учасниками нарад було розроблено План дій щодо поліпшення якості фізико-математичної та природничої освіти на 2009–2012 роки та Програму підвищення якості природничо-математичної освіти у вищих навчальних закладах на 2009–2012 роки. Як запевнив І. Вакарчук, план передбачав «радикальні заходи з модернізації стандартів та змісту фізико-математичної, природничої освіти, приведення їх у відповідність до сучасного розвитку науки та соціальних потреб суспільства, забезпечення прикладної спрямованості навчальних програм» (Вакарчук, 2009) і власне був підґрунтям згаданої Стратегії.

У руслі реалізації стратегічних задумів щодо середньої школи у випускних (11-х) класах відновили державну підсумкову атестацію з математики для всіх напрямів навчання, окрім суспільно-гуманітарних та художньо-естетичних; до шкільної програми з фізики вперше включили окрему тему – «Нанотехнології»; почалося створення навчально-методичних комплектів для курсів за вибором, факультативів фізико-математичного спрямування (Вакарчук, 2009).

А от розроблення і прийняття Концепції Державної цільової соціальної програми підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 р. припало вже на каденцію наступника І. Вакарчука, міністра Д. Табачника (Про затвердження Концепції..., 2010). Наведений факт щодо генерування стратегічної освітньої ідеї, її розроблення і практичної реалізації ілюструє хронотопічний розрив в ідентифікації автора і прийнятті до виконання спро-

дукованого ним задуму. Переконані, що без копіткої ретроспективної реконструкції освітньої політики, яку здійснюють історики на підставі аналізу розмаїтих джерел, у сучасну насичену подіями й інформацією швидко змінювану історичну добу легко губляться творці і подвижники, а здобутки приписують іншим особам.

Висновок. Аналізуючи освітню політику МОН України у галузі середньої освіти, враховуємо, що неправомірно очікувати від прийнятих політичних рішень миттєвого результату у такій доволі інертній суспільній сфері як освітня, їх соціальні наслідки виявляються у перспективі (Домбровська, 2011). Рішення прийняті і рішення втілені розкидані у хронотопі освітніх подій. Однак хронікально-аналітична реконструкція діяльності і відомства, і його очільника у сув'язі суспільно-історичних подій, соціальних взаємодій і практик дає підстави для подальших узагальнень і прогностичних міркувань. На нашу думку, діяльність І. Вакарчука може бути схарактеризована як така, що зберігала наступність між починаннями попередників і водночас відзначена запровадженням нових модернізаційних проєктів. Міністр наполегливо продовжував реалізацію національного і європоцентричного стратегічних векторів у розбудові середньої школи, поглиблюючи реформи з реалізації та вдосконалення зовнішнього незалежного оцінювання випускників і повного переходу на демократичну процедуру зарахування результатів їхніх тестів як вступних іспитів до закладів вищої освіти. І. Вакарчук на законодавчому рівні впровадив українську мову як єдину для тестування освітніх досягнень випускників, що істотно сприяло мотивації її вивчення молоддю і розширенню функціонування; розпочав «радикальне реформування» навчання предметів фізико-математичного і природничого циклу в середній школі, а також модернізацію змісту шкільних підручників.

Узагальнюючи здобутки Вакарчука-міністра, вважаємо найважливішим наголосити на тому, що найвизначнішим аспектом освітньої політики у галузі середньої освіти було законодавче утвердження її україноцентричності. Сповідуючи ідею розбудови української держави-нації, він реалізовував принципи етнічної єдності засобами шкільної освіти. Варто навести твердження всесвітньовідомого мислителя сучасності З. Баумана, який, характеризує історичні різновиди «успішних спільнот», єдиною успішною спільнотою минулого визнав державу-націю (Бауман, 2006 (2000), с. 97), що зобов'язана своїм успіхом «підтриманню єдиної мови та історичної пам'яті <...>, законодавчому примусу щодо використання офіційної мови, шкільних навчальних планів і об'єднаній системи законів» (Бауман, 2006 (2000), с. 98).

Термін роботи І. Вакарчука припав на період формування державної освітньої політики у новому методологічному і соціально-економічному контексті, який детермінували процеси європейської інтеграції України та світової глобалізації, прискорення розвитку людства на дослідницько-інноваційних засадах (Національна доповідь..., 2016, с. 4). І можемо стверджувати, що він зробив питомий внесок у подальшу розбудову української школи на національно орієнтованих засадах, реалізуючи водночас засобами освіти й європоцентричні прагнення держави.

Використані джерела

- [1] Аналітичний інтернет-портал «Слово і діло». (2021, Червень 1). <https://www.slovoidilo.ua/promise/1617.html>
- [2] Бауман, Зигмунт. (2008). *Текучая современность*. Питер. <https://avidreaders.ru/read-book/tekuchaya-sovremennost.html?p=98>
- [3] Березівська, Л.Д. (2008). *Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті*: монографія. Богданова А. М.
- [4] Вакарчук, І. (2008, Вересень 29). Стан, проблеми, перспективи розвитку фізичного виховання і спорту у вузах України (концепція Міністерства освіти і науки України). *Физическое воспитание и спортивное совершенствование студентов. Современные инновационные технологии*: материалы Междунар. науч. симпозиума (г. Одесса, 23–25.09.08 г.). Наука і техніка, 21–23.
- [5] Вакарчук, І. (2009, Червень 24). Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: Тези доповіді Міністра освіти і науки України Івана Вакарчука. *Освіта*. 24 червня – 1 липня. З <https://sites.google.com/site/eurobezpeka/nnipbp/innovacie>